- Ikke slipp for tidlig på beite

Forfatter
Eli Bondlid, Organisasjonsnavn

Sammendrag
- Det er et sørgelig syn når lam ligger klissvåte og skjelvende av kulde midt ute på en gresslette. Dette er udiskutabelt dyreplageri og jeg etterlyser både hjertelag og management hos eierne, skrev veterinær Katrine Kirkhorn på Facebook i fjor vår. Innleggene er hittil blitt delt 13 000 ganger og er fortsatt en «snakkis».

Publisert
2018

Referanse
Sau og Geit Nr. 3/2018

Utskriftsdato
29.03.2024 www.fag.nsg.no

- Ikke slipp for tidlig på beite

- Det er et sørgelig syn når lam ligger klissvåte og skjelvende av kulde midt ute på en gresslette. Dette er udiskutabelt dyreplageri og jeg etterlyser både hjertelag og management hos eierne, skrev veterinær Katrine Kirkhorn på Facebook i fjor vår. Innleggene er hittil blitt delt 13 000 ganger og er fortsatt en «snakkis».

Tekst og foto: Eli Bondlid

Katrine Kirkhorn er veterinær, bosatt i Lier. Hun var ferdig utdannet i 1990 og jobber nå mest med hest, men har vært i produksjonspraksis i mange år.

- Vondt å høre lammene skrike

Debattinnleggene hennes på Facebook gjaldt det hun så i Lier i fjor vår. I år er det så sein snøsmelting og vår at i skrivende stund har de færreste sluppet dyrene på beite. Men hun håper at det samme ikke vil gjenta seg i år.

- Manglende hjertelag for dyra?

I sitt Facebook-innlegg i fjor beskrev hun situasjonen i slutten av april og begynnelsen av mai:

«I månedsskiftet april/mai i 2017 var det et forferdelig vær i Lier. Regn, snø, vind og 0-2 varmegrader gjorde at det absolutt ikke var beitevær for små lam. Likevel var det mange flokker ute hele døgnet uten så mye som et tre å gå under».

«De slippes på beite så fort mor og barn har knyttet kontakt – ofte bare et døgn etter fødsel. Det er alltid hyggelig å se dyr på beite – men i disse dager har medaljen en meget ubehagelig bakside for de involverte. Lam har, i likhet med andre nyfødte pattedyr, svært små fett-reserver – og en stor overflate i forhold til kroppsvolum. Kort sagt: De fryser ved lave temperaturer – i særdeleshet når de blir våte i tillegg. Mange beiter i Lier er bare eng uten mulighet for dyra til å beskytte seg mot været, skriver hun.

- Et sørgelig syn

- Det var et sørgelig syn å se i fjor vår, minnes Kirkhorn i dag. - Forfrosne lam ute på beite uten mulighet for å komme i ly for været. Et udiskutabelt dyreplageri. Lam har lanolin i pelsen fra fødselen av, som isolerer noe. De får også varm, feit melk fra søya i noen korte sekunder flere ganger i døgnet.

- Håper at jeg i år slipper å se forfrosne lam ute på beite uten mulighet for å komme i ly for været, sier veterinær Katrine Kirkhorn i Lier.

Det er likevel ikke tilstrekkelig beskyttelse mot ruskevær i livets startfase. Så vidt jeg vet, er det ikke påvist rent vitenskapelig at tilveksten reduseres selv om dyra fryser i et kort tidsrom. Men rent dyrevernmessig er det likevel uakseptabelt, sier hun i dag og håper inderlig - for dyrenes skyld - at hun slipper å se tilsvarende dyreplageri i årets beitesesong.

- Temaet er veldig alvorlig og angår sauebønder over hele landet, sier Kirkhorn som presiserer at fjorårets Facebook-innlegg ikke var ment for Lier-bøndene spesielt.

Enkle løsninger på problemet

- Jeg ønsker ikke å bli oppfattet som at jeg kommer med sur kritikk. Dette er ment

Slik ønsker vi å se lammene – ivrig beitende på grønne og tørre beiter. Med mor i umiddelbar nærhet.

som en inspirasjon til å gjøre det bedre, presiserer Kirkhorn.

- Nå er beitesesongen rett rundt hjørnet. Det finnes jo så mange enkle måter å lage et skjul til lammene på åpne innmarksbeiter. Godt med halm under en stor henger er èn løsning. En annen variant kan være å sette fire stolper i bakken og legge på presenning. Eller et leskur med halm og tre vegger og tett tak. Det er slike enkle tiltak som skal til for å hindre at dyrene lider. Dette er verken vanskelig eller dyrt - og jeg finner ingen unnskyldning for ikke å gjøre det, sier hun.

Kirkhorn presiserer at hun ser nødvendigheten av å sette dyrene raskt ut på beite på våren.

- For de fleste saueeiere har små fjøs. Når det kommer mange lam, blir det lett for trangt. Det byr på helseproblemer. Derfor er det greit at dyrene slippes tidlig. Men det må skje innenfor anstendige rammer, sier hun.

SKAL ha leskur

- Utenom tidsrommet som er definert som beitesesong, SKAL dyr på beite ha leskur eller lignende - der det er plass til alle dyra samtidig, sier Katrine Kirkhorn.

Etter innlegget hadde Kirkhorn et håp om at det i løpet av sommeren/høsten i fjor skulle poppe opp en del leskur på beitene i Lier som helt *sikkert* skulle fylles med små lam.

- Så vidt jeg kunne se skjedde det ikke. Katrine Kirkhorn tok derfor kontakt med Sau og Geit i håp om at det blir en debatt i egne rekker.

Næringens omdømme

- Det er flere grunner til å gi dyra beskyttelse for et eventuelt uvær når de er sluppet ut. Det ene er det rent dyrevernmessige. Et annet moment er omdømmet til kjøttet som legges ut for salg i butikkene til høsten. «Norsk lam» er kjent som et kvalitetsprodukt som bøndene skal være stolte av. Da må alle ledd «fra jord til bord» tåle dagens lys. Forfrosne lam på beite i snøslaps og liten kuling har ingen plass i en kvalitetssikret kjøttproduksjon, avslutter Katrine Kirkhorn. ▶

VENTER SPENT: Sauebonde Knut Birkeland på Nordre Mørk gård i Lier hadde ennå ikke fått regnfrakkene da NSG var på besøk. Dette lammet må derfor vente med å være «mannekeng».

Regnfrakker til lam:

- Salget setter nye rekorder

Knut Birkeland på Nordre Mørk gård i Lier har bestilt rundt 50 regnfrakker fra et firma i England. AS Nessemaskin i Balestrand er importør av både «ruskeværsfrakk» og «varmedekken for lam». I år har etterspørselen vært så stor at lageret er tomt og de må bestille mer.

Tekst og foto: Eli Bondlid

- Regnfrakkene fra England er laget av et maisprodukt. De er derfor miljøvennlig og går i oppløsning av seg selv. Hvis dette fungerer bra, kommer jeg til å bestille flere regnfrakker neste år, sier Knut Birkeland. Sauebonden fra Lier regner med at det blir født rundt 360 lam der i gården i vår. De fleste hadde allerede kommet da NSG var på besøk. På grunn av sein snøsmelting var jordene våte og fulle av gjørme. Å slippe søyer med små lam på beite måtte derfor vente.

Rekordstort salg

I Norge er AS Nessemaskin i Balestrand importør av både «ruskeværsfrakk» og «varmedekken for lam». De siste er nok laget av materialer som ikke går i oppløsning, men som kan brukes om igjen.

- Vi får våre dekken fra Holland. Vi har hatt disse i rundt 20 år. I år har vi solgt rekordmange og har gått tomme. Venter inn ny forsyning, opplyser daglig leder Ingunn Nesse Myrhol som får bestilling fra saueeiere over hele Norge.

To produkter

Ruskeværsfrakk for lam er et plastdekke til vern av svake lam i kaldt og surt vær. Noe av halen stikker ut slik at moren kjenner det igjen.

- Det vi selger mest av er vannavstøtende varmedekken med borrelås. Varmedekkenet er med innlagt varmevatt som beskytter nyfødte lam mot kulde og fuktighet, sier Nesse Myrhol.

Jakkene gir beskyttelse for et nyfødt lam og bidrar til å forhindre hypotermi som er den viktigste årsaken til lammedødelighet i tempererte områder. Hypotermi minsker lammets sugeinstinkt, og enhver form for beskyttelse mot kulde, regn og dårlig vær bidrar til å redusere lammetap, sier hun.

Ruskeværsfrakk for svake lam i kaldt og surt vær. Eller vannavstøtende varmedekken med borrelås? Valget er ditt!

Pass godt på ETTER beiteslipp:

- Sånn gjør vi det!

Tilsyn på utmarksbeite kan også være særdeles trivelig. Her er Johan Bergerud i jobb. Foto Grethe Ringdal

- **Sørg for riktig overgangsfôring for å opprettholde søyas melkeproduksjon etter slipp!**
- **Pass på at søya ikke forlater lammene ETTER slipp!**
- **Slipp små puljer!**

Dette er tre gode tips fra gårdbrukerparet Ringdal og Bergerud for et vellykket beiteslipp. Og de har flere.

Tekst: Vibeke Tømmerberg, Helsetjenesten for sau - Animalia

Tiltak for å forebygge tap på utmarksbeite har blitt diskutert på flere fagmøter som Helsetjenesten for sau har deltatt på denne våren. Engasjementet blant sauebøndene har vært stort og mange har delt gode tips. Blant disse er Grethe Ringdal og John Bergerud. Her er deres erfaringer - og beste tips.

Grethe og John driver Nordre Borge gård i Nore og Uvdal kommune som ligger i Buskerud, der de har ca. 250 vinterfôra sau - de fleste av rasen Norsk kvit sau (NKS). I tillegg har de startet med 8-10 ammekyr etter at melkeproduksjonen opphørte. Grethe jobber for øvrig som rådgiver på storfe i Nortura og John er heltidsbonde. Sauene slippes på sommerbeite i to områder. Ca. 50 søyer med lam slippes på Hardangervidda, mens resten av flokken går på fjellbeite i nærheten av gården. Tabellen neste side viser vårvekt og tapstall i besetningen de siste fem årene. I 2017 var tapet på vårbeite 0,9%, og tapet på sommerbeite 1,1%. – Det hjelper ikke hvor godt forarbeid man har gjort hvis det er rovdyr i beiteområdet eller andre spesielle hendelser om sommeren. Vi har heller ikke problemer med flått og alveld i vårt område, sier Grethe.

Grethe er kanskje best kjent i Sau og Geit sine spalter for alle flotte

Nordre Borge gård - tall fra Sauekontrollen

	2013	2014	2015	2016	2017
Gj.snitt vårvekt/antall vårveide	18,1 / 433	19,2 / 423	22 / 456	20,4 / 450	21,2 / 442
Gj.snitt vårveiedato/alder (dager)	14.06 / 40	14.06 / 38	21.06 / 46	17.06 / 44	19.06 / 44
Død vårbeite	4 / 0,8%	2 / 0,4%	2 / 0,4%	2 / 0,4%	4 / 0,9%
Tapt sommerbeite	10 / 2%	14 / 2,9%	6 / 1,2%	10 / 1,9%	5 / 1,1%
Tapt til rovdyr	3 / 0,6%	0	2 / 0,4%	0	0

Kopplam er ikke inkludert.

sauebilder som hennes tidligere arbeidsgiver Animalia (og Sau og Geit) fortsatt nyter godt av.

En god start

- Starten om våren er helt avgjørende for resultatet om høsten. Kvikke, friske lam er selve nøkkelen for en vellykket beitesesong uten for mye tap. Grunnlaget for en god beitesesong legges inne i fjøset, med godt stell gjennom vinteren og i lamminga, nok plass og tilrettelegging for gode bånd mellom søyer og lam. Det er også viktig med tilsyn hele veien for å fange opp sjukdom og lam som henger etter tidlig, og ta dem fra eller tilleggsfôre, sier Grethe. Hun synes at den daglige runden der hun raker og strør med «Staldren» (type desinfeksjonskalk som er uskadelig for dyra og tørker opp binger) i bingene i lamminga gir god oversikt. Dyrene blir observert og forandringer oppdages tidlig.

Den kritiske overgangen til vårbeite

- For å opprettholde melkeproduksjonen etter utslipp må søya ha god nærings- og vanntilgang på vårbeite, og overgangen fra innefôring til beite må ikke bli for brå. Ved å bruke grovpellets til sau, kan man slippe ut søyer med lam tidligere og samtidig får man en mykere overgang fra innefôring til beite. Smittepresset med varmt vær og mye dyr inne reduseres, sier John.

Grethe og John har også god erfaring med vekselbeiting om våren. Sauene fordeles på mange skifter der de beiter maks én uke på samme areal:

- Beiteskiftene gir trivsel og økt beiting hos sauene, og er også gunstig med tanke på parasitter og tråkkskader på marka. Ammekyrne på gården fungerer utmerket som «beitepussere» etter vårbeiteperioden for sauen i beitene. Dette forebygger parasittproblemer og gir god avbeiting med mindre vrakgras.

Grethe Ringdal og John Bergerud lever og ånder for sau. Foto: Helle Berger

Slipp friske dyr til fjells

Søyer og lam sjekkes grundig før fjellsending. Med klemvekt er det lettvint å veie lam og sjekke dyr. Sauekontrollen gir oversikt over tilvekster og andre ting som har betydning for beitedyktigheten.

- Jo mer du registrerer jo bedre er det, framholder de. - Det hender vi lar trillinger gå med mora om våren og ved fjellsending tar vi fra de lamma som er for små for fjellsending, eventuelt lar de gå lengre hjemme før slipp. Det blir satt på bjelleslips med fargekoding for antall lam søya går med så vi vet hvor mange lam de skal ha når vi ser dem ute i beitene. Når vi går daglige tilsynsrunder i vårbeitene vurderes åringer og fosterlam nøye.

- Vi ser at noen søyer avviser fosterlam når de kommer ut på vårbeite, selv om det ser greit ut inne. Slike lam tar vi fra til kopplam. Vi følger også nøye med om åringer med to lam klarer å passe på lammene sine. Tilsynsrunder i vårbeiter er gull verdt, for vår del har vi store områder med vårbeiter som vi går gjennom, sier John.

- Vi bruker Sauekontrollen til å studere søyene, hvem som f.eks. taper lam, tilvekster og slakteresultater, og ut fra dette ser vi etter forbedringsområder og planlegger nye mål for neste sesong, forteller Grethe. - Hvis søya som har mistet lam er feit og har lite jur, er det for eksempel et tegn på at lamma har kommet bort tidlig. Sauekontrollen er uunnværlig for å holde oversikt, og jeg bruker for eksempel notater om dyra ved utvalg av livdyr. Søyer som ikke passer på lamma, er likegyldige ved fødsel (ikke slikker dem, side jur osv.) slaktes ut. Slike søyer er ikke noe å ha dog heller ikke sette på etter dem, er Grethes råd.

Forebygg tap med gode slipperutiner

John har erfart at tida rett etter slipp i utmark er kritisk for lammene.

- Slippes for mange søyer med lam på en gang er det svært uheldig. Lamma finner ikke mor og en del mødre er ivrige på å komme inn til sine faste plasser i beiteområdet. Passelig mange som slippes samtidig er derfor en nøkkelfaktor.

Trivsel hos sauene gir god avkastning

- Det er viktig å være til stede i beitene for å følge med, og vi tror det er viktig med god dialog med hyttefolk slik at de varsler

God trivsel gir god avkastning.

hvis de ser noe unormalt. I tillegg gjør vi dem oppmerksom på risikoen de utsetter hundene sine for ved å ha dem løse i beiteområdet. Det finnes også en del menneskeskapte feller ute i beitene, f.eks. gjerder, hus som står for fall og strømgjerder uten strøm. Slike områder har vi spesielt fokus på med tilsyn om sommeren, forteller de.

- Vi har stor nytte av å bruke radiobjeller på en del av flokken. Vi noterer hvor søya slippes og hvor hun sankes om høsten. Det er nyttig informasjon når det er noen få sauer igjen å sanke om høsten. Da leter vi som regel på rett plass siden vi vet hvor søya eller lammet ble sanket forrige høst. Det er nyttig å se hvor dyrene går, og hvis dyr har streifet unormalt mye, kan det være tegn på at det er noe som skjer i beitene, forteller Grethe som også nevner at hun har plassert ut radioer i vårbeitene i håp om at dette kan holde gaupa unna.

- Tidligere tok gaupa lam om våren, men de senere årene har vi mistet svært få og det kan vi antagelig takke de dyktige gaupejegerne vi har i bygda for. Nå ser det ut som det er lite gaupe. Fordi vi kan se rådyr. Men dette vil nok svinge. Gjeterhundene er også gode å ha med på «spaning» i vårbeitene. Maja er en tispe som markerer mye og det passer fint at hun markerer etter gjerdet – gaupa liker dårlig lyd eller lukt, sier Grethe.

Grethe og John har mange fine turer på tilsyn sammen med gjeterhundene i løpet av sommeren.

- Det å kunne høste av ressurser i utmarka for å produsere mat er et stort privilegium vi har i Norge, og det gir god velferd for dyra. Noe av det viktigste jeg gjør som sauebonde, er å sørge for trivsel hos dyrene - det gir god avkastning og trivsel for sauebonden, avslutter John.

3 gode tips for vellykket slipp

- Vurdér vær og beiteforhold kritisk før slipp. Faren for å miste lam er større hvis det er dårlig vær, store bekker o.l.
- Ikke slipp for mange på samme sted, og tenk over HVOR du slipper. Følg dyra vekk fra åpenbare farer som bilveier o.l. etter slipp. Følg dem gjerne opp til en saltstein. I heimfjella rundt gården slippes sauene i puljer på maks 25 dyr. De slippes på ulike steder for å spre dyra i beiteområdet, men den enkelte søye slippes på samme sted hvert år. På Hardangervidda slippes alle i én pulje pga. transporten, men da følger vi dyra innover.
- Vær der etter slipp til du ser at lammene følger mor.

Gode råd for god dyrevelferd

Vanskelig å kontrollere dyrevelferd langt til skogs og til fjells, sier du? Helt klart. Derfor har vi samlet en oversikt over regelverk og tips fra kremen av norske rådgivere. Her er deres beste råd og praktiske tips foran beitesesongen.

Tekst: Ole G. Hertzenberg **Foto:** Grethe Ringdal/Animalia

Dyrevelferd er - ved siden av klimaperspektivet - et av de viktigste temaene i debatten om framtidens husdyrhold. Det viktigste er selvsagt hensynet til dyrene selv - og deres egenverdi. Men det er også et tema som folk flest er opptatt av - og har en mening om. Sauebøndenes holdning til dyrevelferd påvirker saueholdets omdømme og vil derfor også kunne få betydning for forbruksutviklingen. Selv om småfenæringen har et bedre utgangspunkt enn de fleste andre husdyrproduksjoner (ref. Matprat.no, Sau og Geit nr. 1/18), har vi også ting som kan forbedres. Derfor har vi samlet kremen av norske sauerådgivere. Her gir de sine beste tips og råd til deg som sauebonde. Tekstene de neste sidene er forfattet av Tore Skeidsvoll Tollersrud og Vibeke Tømmerberg (HT Sau), Lars Erik Gangsei (Animalia), Finn Avdem (Team småfe, Nortura), Berit E. Gjerstad og Siv Svendsen (Mattilsynet), Åshild Våge (privatpraktiserende veterinær og sauebonde i Sveio) samt Kari Anne Kaxrud Wilberg og Pål Kjorstad (NSG).

På vårbeite

Jobben som gjøres i fjøset i forkant av vårslippet er avgjørende. Søyer og lam må være robuste og friske. Søyene må få nok fôr og vann av god kvalitet i innefôringssesongen. Lammene må få tilstrekkelig med råmelk for å ivareta behovet for immunstoff og næring. Og det er viktig at søya har nok melk til alle lammene hun har ved foten.

Dyrevelferd kan forklares som trivsel eller velvære. De første velferdskriteriene for husdyr ble laget av den britiske Brambellkomiteen i 1965 og er fortsatt mye brukt. Den foreslo fem punkter som krav for god velferd i husdyrholdet - også kalt *husdyras fem friheter*. Klarer vi å oppfylle dem, har vi kommet langt i å sikre sauen god velferd:

- Frihet fra sult, tørst og feilernæring
- Frihet fra frykt og stress
- Frihet fra ubehag
- Frihet fra skade og sjukdom
- Frihet til å utøve normal atferd

En god start

En god start om våren, med friske søyer som har nok melk til lammene, har stor betydning for å oppnå god velferd i beiteperioden. Grunnlaget for en god start legges ved godt stell gjennom vinteren, riktig fôring og hold i drektigheten, og god nok fôring i laktasjonen. Det er viktig å oppdage søyer som er for tynne og justere hold tidlig nok før lamming, og fange opp lam som får for lite melk tidlig.

Trengsel ved fôrbrettet og dårlig plass i bingene medfører stress og økt risiko for en rekke sjukdommer. Det bør være plass nok i bingene til at alle søyene kan ligge langs veggene. Økt liggetid er et tegn på god velferd. Oppstallingen rundt fødsel er viktig for bindingen mellom søye og lam. Søya bør settes i egen lammingsbinge, helst før fødselen starter, og holdes for seg selv i noen dager. Tett underlag minsker risikoen for trekk og nedkjøling av spelam, og er spesielt viktig de første dagene etter fødsel. Halm, høy eller annet tett underlag kan fungere fint i fødebinger med drenerende golv. Lammegjemmer med halm, gummimatter med strø e.l. er en god løsning i fellesbinger. Lammene hviler mer når de har tilgang på lammegjemmer, og risikoen for skader reduseres også.

Overgangsfôring fra innefôring til vårbeite

Å omstille søya fra å fordøye en kraftfôr- og grovfôrbasert fôrrasjon til kun vårbeite, er en stor overgang for søya. Vommikrobene er spesialister på å bryte ned ulike næringsstoff. For å unngå at mjølkeproduksjonen får en knekk i samband med utslepp, er det derfor lurt å legge til rette for at søyene får en gradvis overgang fra kraftfôr og grovfôr til vårbeite.

Dette kan gjøres på flere måter. Den enkleste måten er å sørge for at søyene er mette på grovfôr og kraftfôr når de slippes på vårbeite. Vomma vil da fungere som en buffer i overgangen til beite. En kan også plassere litt grovfôr, f.eks. en rundball, ute på vårbeitet. Søyene vil da ta litt grovfôr for å regulere vomma de første dagene. Vær oppmerksom på varmgang og at surfôret kan bli skjemt. En god overgang er å la søyene gå ut og inn noen dager, med tilgang på grovfôr og en gradvis mindre kraftfôrrasjon. For andre vil det passe bedre å gjerde inn et avgrenset beiteareal ved sauefjøset med muligheter for å fôre både kraftfôr og grovfôr ute. Generelt kan en si at søyene er mindre utsatt for å få en knekk i mjølkeproduksjonen dersom de er i godt hold når de slippes på beite. Husk god ▶

Vårbeitet skal forberede både søye og lam på utfordringer som vil møte dem på utmarksbeitet.

vanntilgang både inne og på vårbeite; høgtlakterende søyer drikker mye.

Ly for vær og vind

Regelverket stiller et klart krav til at vårbeitet skal være både tilstrekkelig og slik sammensatt at det dekker behovet til høgtlakterende søyer. Det er svært viktig med kontinuerlig tilgang på drikkevann av god kvalitet - husk at høgtlakterende søyer drikker mye. Det skal også gjøres tiltak for å forebygge skade og sjukdom. Dette innebærer bl.a. tiltak mot innvollsparasitter og mineralmangel, der dette er et problem. Tilsyn med sau på innmarksbeite skal gjennomføres etter ei behovsvurdering, men minimum én gang i døgnet.

Forebygg sjukdom

God velferd innebærer også at det gjøres tiltak for å forebygge skade og sjukdom hos enkeltdyr og på flokknivå, f.eks. innvollsparasitter og mineralmangel, der dette er et problem. Tilsyn med sau på innmarksbeite skal gjennomføres etter ei behovsvurdering, men minimum en gang i døgnet. For å oppdage og behandle sjukdommer som f.eks. mastitt og graskrampe i tide, må tilsynet erfaringsmessig sett være langt hyppigere, gjerne minst 3-4 ganger i døgnet.

Beitekravet gjelder også for kopplam

Forskrift om velferd for småfe stiller krav om at sau skal holdes på beite i minst 16 uker. Dette beitekravet gjelder også for kopplam. Etter endt melkeføringsperiode skal lam og kje være ute minst 16 uker i vanlig beiteperiode, eller inntil slakting. Det betyr at kopplam som ikke blir slaktet som «sommerlam» rett etter melkeførings-perioden, skal på beite. Av hensyn til dyrevelferden og omdømme er det viktig at kopplam kommer ut på beite - senest rundt St. Hans.

Mattilsynet krever:

Lov om dyrevelferd sier at dyr har egenverdi og stiller krav om at dyr skal behandles godt og beskyttes mot fare for unødige påkjenninger og belastninger. Regelverket stiller klare krav til oppstalling rundt lamming og velferd på vårbeite:

- Sauene skal ha et areal tilgjengelig som er tilpasset sauens behov, og tilgang til en bekvem, tørr og trekkfri liggeplass, så stor at alle dyrene skal kunne ligge samtidig.
- Små lam skal ha tilgang til tett, tørt og trekkfritt liggeunderlag. Underlag som høy og halm oppfyller regelverkskravene, såfremt det er nok av det.
- Søyer som føder i binger med flere dyr skal gis god mulighet til å søke isolasjon. Tilrettelegging for gode bånd mellom søye og lam gjør at lammene er bedre skikket til å følge mora på beite.
- Vårbeitet skal være både tilstrekkelig og slik sammensatt at det dekker energibehovet til høgtlakterende søyer.
- Dyra skal ha kontinuerlig tilgang på drikkevann av god kvalitet inne og på beite.
- Det skal gjøres tiltak for å forebygge skade og sjukdom.

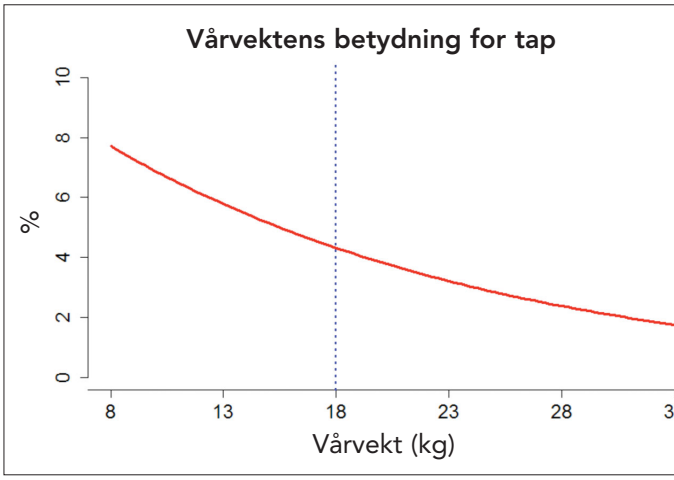

I utmarksbeitet vil dyra møte tøffe utfordringer. Da gjelder det at både søye og lam er klare.

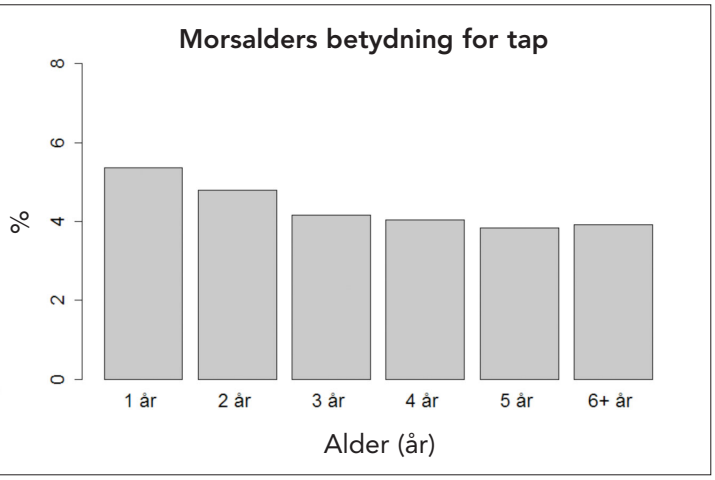
På utmarksbeite

Norsk sauehold har gode forutsetninger for å ivareta dyras helse og velferd. Det er løsdrift i innefôringsperioden og beite utendørs i sommerhalvåret hvor dyrene holdes i flokk og søye og lam får gå sammen. Men det er også utfordringer med tap på beite, stort lammetap generelt og en del infeksjonssjukdommer. Høye tap over mange år er ikke forenlig med god dyrevelferd.

Utmarksbeiting er et vesentlig velferdsgode for dyrene, hvor dyrene har god anledning til å utøve normal atferd. Tap som følge av sjukdom er ofte mindre i beitesesongen enn ellers i året. Beiting på begrensede områder (innmark) fører ofte til parasittproblemer som må behandles systematisk, mens fri spredning av dyra i terrenget holder dyrene relativt parasittfrie.

Figur 1. Sjanse for tap av lam på utmarksbeite - vårvekt. Den blå linjen viser gjennomsnittlig vårvekt.

Figur 2. Sjanse for tap på utmarksbeite - mors alder.

Dataene fra Sauekontrollen er analysert ved logistisk regresjon for å se hva som påvirker tapet på utmarksbeite. Analysen inkluderer faktorene vårvekt, tilvekst fra fødsel til vårveiing, besetningsstørrelse, rase, fødselsdato og mors alder. Norsk Kvit Sau (NKS) og Kvit Spælsau utgjør 80 % av søyene i Sauekontrollen og derfor vil figur 1 være mest representativ for de tunge rasene. Tallgrunnlaget var for lite til å sammenligne de ulike rasene. Data fra i alt 186 135 lam (2016) inngår i tallgrunnlaget. Av disse var 9 697 lam tapt på utmarksbeite (utkode 13 i Sauekontrollen). Dette utgjør om lag 10 % av det totale tapet av sau og lam i utmark.

Er søya/lammet beitedyktig?

Dyrevelferdsregelverket stiller klare krav til helsetilstand, kondisjon og velferd for sau som skal slippes på utmarksbeite. Ordet «beitedyktighet» blir ofte brukt i denne sammenhengen.

Mattilsynet definerer beitedyktighet på denne måten: Sau som slippes på utmarksbeite skal være friske, lammene skal være livskraftige og i god stand til å følge mor, og få nok melk og beite til en tilfredsstillende tilvekst. Sjuke/svake søyer og lam skal holdes på hjemmebeite til de eventuelt blir i god nok stand til å slippes i utmark.

Vurderingen av dyras beitedyktighet omfatter en vurdering av søya, lammene, og søya sammen med lammene (se tabell side 18). Andre forhold, som næringstilgang og terreng i beitet, vær, størrelser på puljer ved slipp og eventuell drivetid, bør også tas i betraktning. Husk at feilvurderinger på dette punktet kan medføre store lidelser for et dyr i løpet av sommeren. Følgende kan være til hjelp for å vurdere dyras helsetilstand:

- Dyr som ikke er transportdyktige er heller ikke beitedyktige.
- Uten riktig behandling vil mange sjukdommer føre til at dyra ikke er beitedyktige, f.eks. leddbetennelse, klauvsekkbetennelse, åpne sår, skjedeframfall eller halebitt. Beitedyktigheten til dyr som har vært sjuke, må vurderes individuelt ut fra dyrets tilstand og kunnskap om sjukdommen. Diskutér med veterinær og hold dyret hjemme en stund for å se det an hvis du er i tvil.
- Vurdér om det kreves tiltak på flokknivå, f.eks. ved mangelsjukdommer eller smittsomme sjukdommer som munnskurv og parasitter.
- Vurdér å flytte tidspunkt for beiteslipp hvis du har et problem i flokken som oppstår etter slipp i utmark, og gjentar seg år etter år. Det er ofte det samme problemet som kommer igjen flere år.
- Husk at avliving kan være den beste «behandlingen» for dyr som ikke er beitedyktige, f.eks. brokksøyer.

Trafikklys for beiteslipp

Mattilsynets krav er sjelden absolutte; i de fleste tilfeller blir det snakk om å veie for eller imot. Vurderingene kan være krevende. Vi har derfor utarbeidet et «Trafikklys for beiteslipp»; en veileder som du kanskje kan ha nytte av når du skal vurdere og konkludere på om en søye eller et lam er beitedyktig eller ikke. Grønn=beitedyktig, gul=vurdér tiltak, rød=dyret er ikke beitedyktig.

Problem/sjukdom	Kommentar	Tiltak
Friske og problemfrie dyr.	Søyer og lam er friske, lammene er i god stand til å følge mor og får nok melk og beite til en tilfredsstillende tilvekst.	Sauene er beitedyktige og kan slippes på utmarksbeite.
Søyas morsegenskaper og lammets evne til å følge mor.	Spesielt viktig å vurdere ved tidlig slipp i utmark, og for åringer med mer enn ett lam. Ved tilsyn på vårbeite bør man merke seg søyer og lam som breker og til stadighet er fra hverandre og lam som er slunkne i magen. Sjekk om søya leiter opp lammene, og om lammene er i stand til å følge mor.	Vurdér om problemdyr bør slippes seinere, eller å ta fra lam - f.eks. hvis søya avviser fosterlam eller åringer ikke klarer å passe på to lam. Vurdér utrangering av voksne søyer som ikke passer på lammene.
Lammets alder, størrelse og tilvekst.	Det er ikke satt en minimumsalder for når lam kan slippes i utmark i regelverket, men lammet skal være i god stand til å følge mor og klare seg på utmarksbeite. Data fra Sauekontrollen viser økt risiko for tap av lam med lav vårvekt, så lammenes alder, størrelse og tilvekst bør vurderes kritisk.	Som et utgangspunkt bør lam være minst to uker gamle, og runde og fine, ved slipp i utmark. Slipp av store puljer, lang drivetid og utfordringer som store elver, snøfonner, harde værforhold (vidder o.l.) stiller større krav til lammene. Vurdér om små og utrivelige lam bør slippes seinere eller tas fra til kopplam. Ved høyt tap og slipp av unge lam, bør man vurdere slipptidspunkt, og ha økt tilsyn den første tida etter slipp.
Antall lam søya bør slippes med.	Vårveiing av lam er et nyttig hjelpemiddel for å vurdere dette. Vurdér spesielt søyer med små lam, søyer som er svært tynne, åringer med mer enn ett lam og voksne med mer enn to lam. Beitekvaliteten har betydning for antall lam søyene kan slippes med. NB! Det er viktig at lam som får for lite melk oppdages tidlig, så dette må vurderes fortløpende før slipp.	Lam som ikke får nok melk bør tas fra til kopplam, eller gå på hjemmebeite med søya og støttefôring til de kan slippes i utmark. Sjekk juret på søyer med unormalt små lam. Det å slippe søyer med flere enn to lam på beite, gir større risiko for små og sårbare lam.
Svært tynne søyer med unormalt små lam.	Ved gjennomgang av flokken før slipp er det viktig å fange opp søyer som er svært tynne og har unormalt små lam, for å vurdere antall lam søya kan gå med og om søya er sjuk. Her er det viktig å ta lammenes størrelse og søyas allmenntilstand med i vurderingen. Det er normalt at søyene taper en del hold når de begynner å melke, og ved slipp på utmarksbeite vil søyer som melker godt ofte være litt tynne, men de er kvikke og har fine lam.	Dersom søyene er tynne må det vurderes ekstra kritisk hvor mange lam søya kan gå med. Vurdér å ta fra lam, gi støttefôring og utsett slipp. Søyer som er svært tynne og medtatte kan være så avkreftet at de har problemer med å ta seg fram i terrenget. Slike dyr skal holdes på hjemmebeite med tilsyn og muligheter til å tilleggsfôre lam til de har kommet seg nok til at det er forsvarlig å slippe dem i utmark. Som forebyggende tiltak er det viktig med holdvurdering av søyene om høsten, og god oppfølging av fôring og hold gjennom vinteren.
Halthet	Vanlige årsaker til halthet er bl.a. skader i beina, lange klauver (søyer), feilskjæring av klauver (søyer), klauvsekkbetennelser og leddbetennelser (lam). Klauver bør klippes i god tid før slipping. Da kan klauvproblemer vurderes, og eventuelle klippeskader leges hjemme før beiteslipp.	Dyr som halter skal ikke slippes i utmark. Vurdér om dyrene kan slippes seinere, når de er haltfrie. Klipp klauver før beiteslipp ved behov. Det er viktig å ikke klippe for mye - feilskjæring er smertefullt og en vanlig årsak til halthet. Hull etter gjerdepåler o.l. på hjemmebeitet bør tråkkes igjen, for å unngå at dyra skader beina.
Jur og spener		Sjekk juret på alle søyer før fjellsending. Søyer som har akutt jurbetennelse ved slipp skal holdes hjemme. Vurdér om søyer som har hatt jurbetennelse tidligere på våren, og er friske, kan slippes i utmark. Ta fra lam eller gi støttefôring ved behov. Søyer med spenesår bør holdes hjemme til sårene har grodd, så sårene kan behandles og juret tømmes ved behov.

Problem/sjukdom	Kommentar	Tiltak
Bukbrokk («vom i skinn»).		Søyer med brokk skal ikke slippes i utmark. Vurdér om søya kan gå på hjemmebeite med flatt terreng, eller bør avlives.
Munnskurv	Søyer og lam med munnskurv, inne eller på vårbeite, bør straks skilles fra resten av flokken for å hindre smitte til andre dyr. Husk god håndhygiene (ev. hansker) av hensyn til en selv og smitteoverføring til andre dyr.	Søyer og lam med munnskurv skal holdes hjemme til de er friske, for å kunne følge opp dyra og hindre smitteoverføring på utmarksbeite. Følg nøye med juret til søyer der lamma har munnskurv, slik at en eventuell jurbetennelse oppdages tidlig.
Symptomer på annen sjukdom		Dyr med symptomer på sjukdom (følger ikke flokken under flytting og håndtering, feber, diaré, m.m.) skal ikke slippes i utmark. Dyra skal undersøkes og behandles. Vurdér slipp når dyra har blitt friske. Husk tiltak på flokknivå ved sjukdommer som angår hele flokken, f.eks. parasitter.

Les mer om sjukdommene på Sauehelsenett; www.animalia.no/no/Dyr/sauehelsenett/

Slik gjør du dyra klar til beiteslipp

Her er en oversikt over rutiner for å gjøre dyra klare til beiteslipp:

Klipping

Dyrevelferdsregelverket stiller krav om at småfe skal klippes etter behov og minst årlig. Dyr som slippes i utmark med gamle ulltover kan få store plager i beitesesongen, med hudskader fordi det blir tett og fuktig under ulla, fluelarver m.m. Mattilsynets vurdering er at sauene bør være klippet før slipp i utmark, og sauer som ikke er utegangere bør klippes en måned før lamming. Sauene må være klippet minst 14 dager før slipp på utmarksbeite, slik at de har et isolerende ull-lag om det skulle bli ruskevær.

Klauvstell

Regelverket stiller et klart krav om at klauvene skal undersøkes regelmessig og beskjæres ved behov. Team småfe i Nortura, andre slakterier og flere lokallag av Norsk Sau og Geit tilbyr kurs i klauvskjæring med teoridel og praktisk øvelse. Opplegget er laget i samarbeid med Helsetjenesten for sau. Kontakt din lokale slakterirådgiver hvis du ønsker kurs i ditt område.

Parasittbehandling

Behandling av lam mot rundorm ved slipp i utmarka er som regel riktig og nødvendig. Da har lammene ofte gått noen uker på hjemmebeiter der det kan være en del parasitter. Behandling av søyene er vanligvis ikke nødvendig. Friske søyer i godt hold skiller som regel ut lite parasittsmitte på dette tidspunktet. Besetninger som pleier å behandle søyene ved slipp i utmarka bør ta avføringsprøver for å sjekke om behandling av søyene virkelig er nødvendig. Mindre behandling reduserer behandlingskostnader og arbeid, og reduserer risikoen for utvikling av resistens hos parasittene. Lam bør behandles mot koksidiose, flått og fluelarver ved behov. Diskuter behandlingsopplegg med lokal veterinær.

Vårveiing

Veiing av lam før slipp i utmark gir oversikt over tilvekst og mjølkeevne, og er et nyttig hjelpemiddel i vurderingen av beitedyktighet. Legg vektene inn i Sauekontrollen og bruk rapportene til å få oversikt over egen besetning hvis du er medlem. Les mer om dette under Sauekontrollens spalte i dette bladet.

Bjeller

Det er viktig med tilvenning av bjellebruk, særlig på unge søyer som kan bli stresset av lyden når de får på bjelle for første gang. Lyden kan også forstyrre kommunikasjonen mellom søye og lam ved slipp. Det er derfor viktig med tilvenning til bjellebruk for både søyer og lam på innmarksbeite – før slipp i utmark.

God pleie fra sauebonden og søya har gjort lammet klart for beiteslipp.

Hva er riktig slippetidspunkt?

Regelverket stiller krav til at små lam skal være i følge med mordyr og være i god stand til å holde følge med mora, og dyrene skal beskyttes mot sjukdom, skade og unødig lidelse.

Det betyr at dyreeier skal gjøre ei nøye vurdering av lammenes alder og kondisjon ved beiteslipp. Beitets egnethet har betydning for hvor store lammene bør være ved beiteslipp. Hvis beitet er utfordrende med høy vannføring i bekker, snøfonner o.l., må lammene være tilsvarende robuste.

Beitet må være klart

Når er høvelig tid for å slippe sauen i utmarka? Det må være så mye beite at det gir nok næring til at lamma får en jamn og god tilvekst. Samtidig bør en slippe så tidlig at søyene kan følge planteutviklinga i beiteområdet og sortere ut de gode beiteplantene mens de er unge og næringsrike.

I beiteområde med stor høydevariasjon, betyr dette i praksis at en ikke bør vente for lenge med å slippe etter at de lågeste partiene i beiteområdet har fått et grønnskjær. Smyla og andre viktige beiteplanter bør være ca. fire cm. Ofte må en bøye til side daugras for å vurdere det nye, grønne beitet som er i ferd med å vokse. Våren kommer seinere i høgfjellet, og de som kun har høgfjellsbeite, må derfor slippe sauen noe seinere enn de som har mer variert sommerbeite. Ulik snømengde og snøsmelting gjør at det kan variere flere uker hva som er riktig slippetidspunkt i ulike år.

Sørg for gode slipperutiner

Gode slipperutiner er viktig for at søyer og lam ikke skal komme fra hverandre i samband med beiteslipp.

For den som har gardsnære utmarksbeiter kan det være nyttig med punktslipping, gjerne i 3-4 familiegrupper. Da kan en også få en optimal alder og utvikling på lamma som slippes på utmarksbeite, og en får spredd sauen i beiteområdet. Andre igjen slipper 3-4 familiegrupper om gangen på samme lokalitet, men til forskjellige tidspunkt og over flere dager.

Slipp i puljer

For den som er avhengig av lang transport med et stort felles beiteslipp, så må søyer og lam få tid til å roe seg ned slik at de finner hverandre før de starter vandringen til sommerbeitet. Det beste er da å slippe sauen på et inngjerda område, f.eks. i ei seterkve. En kan også bruke et nes eller andre område som enkelt kan sperres av ved hjelp av gjeterhunder og folk. Slippstedet bør også være uten mye støy av f.eks. fossedur.

Sjekk at søyer og lam finner hverandre

Det er svært viktig med tilsyn rundt slipp, særlig når store puljer slippes. Lytt etter lam som skriker, og se om søyer og lam finner hverandre og trekker unna slippstedet før neste pulje slippes. Det er en god regel å ikke dra hjem før det er stille i slippområdet. Det er økt risiko for tap av lam hos unge søyer, og en bør ha spesielt fokus på åringene ved slipp. Unge søyer bør alltid slippes sammen med noen eldre søyer, så de kan følge de erfarne søyene. Vurdér tiltak som seinere slipp eller å ta fra et lam hvis åringene ikke passer på lammene på vårbeite.

Rutiner for tilsyn

Når dyrene er sluppet på utmarksbeite, stiller dyrevelferdsregelverket krav om at sauene skal sees etter minst en gang pr. uke i områder uten særskilt risiko.

Ved mistanke om økt fare må tilsynet intensiveres slik at forhold som kan medføre dårlig velferd, syke, skadde og avmagrede dyr, oppdages så tidlig som mulig. Regelverket stiller krav om at syke eller skadde dyr skal behandles på forsvarlig måte. Kan det føre til unødig lidelse for dyret å leve videre, skal det avlives. Er det nødvendig ut fra dyrevernhensyn, skal behandling eller avliving foretas på stedet.

Før tilsynslogg

Det er viktig med gode rutiner og hjelpemidler for å kunne utføre et så effektivt tilsyn som mulig. Mattilsynet ser at i mange områder er både bjelleslips med fargekoding for antall lam søya går med, radiobjeller o.l. gode hjelpemidler for dette. Kodemerkingen gjør at det er lettere å oppdage at det mangler lam i flokkene. Radiobjellene gjør at man vet hvor man kan finne sauene og man vil også kunne se om det er tegn til unormal uro i flokken. Bonden får også innsikt i områdebruken til dyra gjennom beitesesongen. Det er også viktig å føre loggbok over tilsynet. Notér detaljer; det kan komme godt med seinere. Opplysningsskilt om beitebruken i området ved viktige innfartspunkter til utmarka - og på grinder og oppslagstavler - gjør at turgåere vet hvor de kan henvende seg dersom de ser noe unormalt med beitedyra i området. Plakat som minner om båndtvangen kan også være lurt å sette opp. Norsk Sau og Geit har begge plakatene til salgs i medlemsbutikken sin.

Piggtråd forbudt

Dyrevelferdsloven stiller krav om at bygninger, gjerder og andre mindre innretninger skal utføres eller oppføres og holdes ved like slik at dyr ikke utsettes for fare for unødige påkjenninger og belastninger. Det skal heller ikke brukes piggtråd i gjerde for å regulere dyrs ferdsel. Det er den som er ansvarlig for bygningen, gjerdet eller innretningen som skal føre nødvendig tilsyn med disse. Dyrevelferdsregelverket stiller også krav om at småfe på utmarksbeite hentes hjem i god tid før det ventes frost eller snøfall om høsten. Her er det viktig med gode rutiner for å forhindre at det blir sau igjen i fjellet. Det er også viktig med gode rutiner for å sjekke f.eks. kjente skårfester/hyller som dyr kan gå seg fast i.

Informér nærmiljøet

I forkant av beitesesongen kan det være lurt å gå ut i lokalpressen, ev. få kommunen til å informere på sine hjemmesider om at dyra snart slippes på beite, og oppfordre innbyggerne til å melde ifra dersom de oppdager ting som ikke er som det skal

Sørg for at dyra er skikkelig merket – slik at de er lette å identifisere.
Foto: Vibeke Tømmerberg

være. Minn gjerne om at det er ønskelig med bilder av eventuelle døde dyr de måtte komme over, og et nærbilde av øremerket i tillegg til funnlokalitet. Noe svært mange som ikke er husdyreiere heller ikke vet, er at det ofte er mulig å finne kontaktinfo til dyreeier på innsiden av øremerket.

Det kan også være viktig å få ut informasjon om beitedyr på utmark til «nye» brukergrupper av utmarka. Hvordan skal man ta hensyn til dyra når man ferdes i beiteområder. Vi skal være klar over at det er svært mange i dag som ikke har kunnskap om beitedyr og hvordan man skal oppføre seg rundt dem eller at uro kan splitte søyer og lam.

Mattilsynet krever:

- Lammene skal være sammen med mordyr og være i god stand til å holde følge med mora.
- Dersom man slipper lam sammen med mordyr uten tilstrekkelig melkeproduksjon, så skal lammene være eldre enn seks uker og være i stand til å ta til seg nok fôr til å sikre utvikling og vekst.
- Slipper man morløse lam på utmarksbeite, skal disse være eldre enn åtte uker, være i følge med voksen sau og ta til seg nok fôr til å sikre utvikling og vekst. Lam som blir morløse på beite skal tas hjem dersom morløsheten medfører økt fare for lidelse.
- Det skal ikke slippes halte dyr, svært tynne dyr, sjuke dyr eller små/tynne/utrivelige/sjuke lam på utmarksbeite.

